

FOLKEKIRKEN, HØJREFLØJEN OG GRUNDTVIG

Lektor emeritus, dr.theol. h.c. Hans Raun Iversen

Et af udgangspunkterne for dette indlæg er Jørgen Jørgensens anmeldelse af min bog *Folkekirke, brugerkirke, kirke i mission* i det sidste nummer af dette tidsskrift sidste år. Han stiller sig positiv til, hvad han finder i bogen, men er utilfreds med, hvad han ikke finder: »Det er dog et minus, at han [altså jeg] tilsyneladende har en blind vinkel over for de bidrag, der kommer fra konservativt hold i folkekirken« (Jørgensen 2021, 281). Det kan derfor ærgre mig, at jeg ikke tog et kapitel om højrefløjen med i bogen, selv om der er meget andet, for eksempel alle de andre kirkelige retninger, der heller ikke er omtalt eksplicit i akkurat denne bog, som – jf. bogen titel – anlægger en kombination af et bruger- og missionsperspektiv på folkekirken.

Når så vidende et menneske som Jørgen Jørgensen er usikker på, hvor jeg står, benytter jeg gerne lejligheden til at fremlægge en samlet redegørelse for mine – erfaringsgrundede – synspunkter. Men først ultrakort om mit syn på folkekirkens

arbejdsform og betydning, som senest er beskrevet i bogen fra 2021 – og til sidst mit forslag om, at alle fløje i folkekirken måske i fællesskab skulle tage bestik af Grundtvigs teologi og virke.

Folkekirke, brugerkirke, kirke i mission

Tesen i min bog fra 2021 lyder i al korthed: *Kun ved at være brugerkirke for alle, kan kirken både være folkekirke og kirke i mission*. Ordet folkekirke kan fyldes med positivt indhold, sådan som Grundtvig også gør det på sine ældre dage, når han taler om folkekirken som den kirke, der er her for folks skyld, på folks præmisser og med folk og folkelige behov som de store drivhjul. Mest enkelt og måske også allerbedst er det, hvis vi lader udtrykket folkekirke genlyde af englesangen julenat, hvor det handler om en »stor glæde, som skal være for hele folket« eller som det – med lige så god ret i forhold til grundteksten – er oversat i *Den nye aftale og Bibelen 2020*: »en stor glæde for folk« (Luk 2,10).

I så fald kan folkekirke betyde den kirke, der sigter på i lige grad at være kirke for og med alle folk, det vil sige alle mennesker i hele landet. Det er en god dagsorden.

Når vi kommer i kirken, bruger vi kirken til det ene eller det andet, som vi er kommet for. Det betyder ikke, at vi har reduceret os selv til forbrugere, eller at vi betragter kirken blot som en del af markedet, hvor man handler ind efter smag og behag. Vi bruger kirken, når vi synes, at vi har brug for at gøre det. Gjorde vi ikke det, kunne kirken lukke – og medlemmerne ville i øvrigt melde sig ud, hvis de i længere tid ikke havde noget at bruge kirken til. Den vigtigste grund til at betale sin kirkeskat er, at mennesker har brug for kirken, og det den kan bruges til og står for. Sognepræst Lena Kjems fortæller i en kronik i Kristeligt Dagblad den 11. maj 2020, at hun aldrig har gået i kirke af lyst. Kjems' udtryk rammer sikkert de fleste kirke- og gudstjenestebrugere ganske godt: Vi bruger kirken, når vi trænger til det, ikke nødvendigvis fordi det er sjovt eller spektakulært at komme i kirken.

Jeg har i mange år argumenteret for, at folkekirken er den bedste model for mission i Danmark (se fx Iversen 1999). Kan andre fremme kristendommen bedre end folkekirken, er de hjerteligt velkomne til det. Snart halvtreds års studier i kirke og mission har imidlertid overbevist mig om, at folkekirken som brugerkirke er det bedste udgangspunkt for, hvordan der kan og bør foregå kristen mission i Danmark. Mange præster og menighedsråd – måske de fleste – vil stadigvæk nægte eller i hvert fald ikke sige højt, at de driver mission. Men slet så det instrumentalise-

rende udtryk »drive mission« og tal i stedet om at være »kirke i mission«!

Når de fleste folkekirkelige menigheder ikke er til megen hjælp for de flygtninge, der har det dårligst i kirkernes nabolag, skyldes det ikke blot, at flygtningene kommer fra en anden kultur, ikke taler dansk, opfører sig karismatisk og ofte læser Bibelen, som var den fuld af magiske orakler. Det egentlige problem er, at folkekirken ikke har hverken teologi, forkyndelse eller praksis, som de mest udsatte indvandrere og flygtninge med ønske om og behov for en omvendelses-kristendom kan leve af. Det handler ikke her om poesi, tydninger, fortællinger og symbolsprog, som folkekirken generelt er god til at levere. Det handler om at give skikkelse, ord og praksis til en kristen tro, som i bogstavelig forstand kan fylde og dermed opleves som frelse for dem, hvis kultur, sted og identitet er taget fra dem.

For folkekirken i dag ligger udfordringen i at slå bro mellem teologiens symbolsprog og menneskers virkelighed, så troens indhold kan leve og tage bolig i mennesker. Hvad de udsatte indvandrere har brug for, er ikke altid væsensforskelligt fra, hvad gammel-danskere har brug for, når folkekristendommen, som Morten Pontoppidan talte om den, ikke kan genoplives ved at fortælle en historie.

Fortællingen tyder livet og »besætter« måske et menneskes selvforståelse, som for eksempel Svend Bjerg mente det i sin disputats fra 1981. Men den teori tager ikke højde for, at Gud i Kristus er i færd med at genskabe hele det værensgrundlag, mennesker lever med, så det er muligt og for mange livsnødvendigt at lade sig

fylde af det Guds rige, Jesus Kristus bringer i form af en ny himmel og en ny jord. Det er ikke tilfældigt, at det er Apostelkirken på Vesterbro med Niels Nymann Eriksen, der har en solid forankring i højrefløjsteologi, der i dag i hele folkekirken anerkendes som frontløber, når det gælder indvandrerarbejde. Mindre slår ikke til.

Erfaringer med folkekirkens højrefløj

Jeg har hele mit liv haft tætte forbindelser til forskellige dele af den såkaldte højrefløj. I store dele af min barndom gik jeg i søndagsskolen på den indremissionske Lindbjerggård – med vores nabo, Ølgods sognerådsformand Alfred Jeppesen, der tilhørte Luthersk Mission, som lærer. Det medførte blandt andet sommerlejr ved Hemmet Strand. Den sommer, hvor jeg blev tolv år, var jeg ude at tjene på en gård, hvor familien tilhørte Luthersk Mission, hvis arbejde de selvfølgelig tog mig med til. Som elevrådsformand på det indremissionske Rønde Kursus i 1967 og 1968 arbejdede jeg tæt sammen med den dengang indremissionske højskole i byen, ligesom jeg deltog i missionsuger i missionshuset. Som kandidatstipendiat i Tanzanias Evangelisk-Lutherske Kirke i 1977 og 1978 arbejdede jeg med på en præsteskoole og en kirke præget af tysk pietistisk og amerikansk vækkelseskristendom foruden af afrikansk livsforståelse. Som universitetslærer i 1974-1982 i Aarhus og 1982-2018 i København har cirka halvdelen af mine studerende haft baggrund på den såkaldte højrefløj, inkl. frikirkerne.

Jeg har ingen grund til andet end at respektere og værdsætte dem hver især. Jeg er ikke i tvivl om at de har drevet på Kristus, som Luther fordrede det, og været med til at fremme mange menneskers kristusorientering, som jeg har formuleret det gennem fyrré år. Men jeg synes også, at højrefløjsmiljøerne har nogle problemer og i hvert fald nogle begrænsninger, som har været med til at få mig til at søge hen mod en friere position i en folkekirke i mission, uden bestemt retningspræg.

Om de mange højrefløjsstuderende, der er kommet til min undervisning og vejledninger, især når talen har været om emner som diakoni og mission, som andre kolleger sjældent har signaleret interesse for, har jeg ofte tænkt, at de sikkert kunne få noget godt med sig fra deres ofte stærke tilknytninger til højrefløjsmenigheder og frikirker. Har de unge brug for en rugekasse, mens troen grundfæstes, sådan som jeg måske selv har haft det, så er det da godt, at de kan finde en sådan. Mindre godt er det, hvis de bliver i rugekassen i stedet for at blive for eksempel præster i et folkekirkeligt sogn med alt, hvad det indebærer. Jeg kender et meget stort antal teologer og kirkefolk, som har taget styrken og trosforankringen fra deres tid på højrefløjen med ud i en bred folkekirkelig indsats, som har været endog meget markant.

Som vejleder for Flemming Kofod-Svendsens ph.d.-afhandling blev jeg opmærksom på, hvor dybt særligt to af de teologer, jeg har arbejdet meget sammen med, har været involveret i Niels Ove Vigilius' kreds i København omkring 1970: Elmo Due, som blandt andet i mange år

har været lærer i sjælesorg i folkekirken efteruddannelse, og Mogens Kjær, som blandt andet i mange år har været missionssekretær og senest generalsekretær for Danmission. At vide det giver mig en bedre forståelse af deres teologiske dømmekraft. Ofte har jeg været involveret i at rekruttere medarbejdere til mission og diakoni, hvor de bedste kandidater viste sig at have baggrund på højrefløjen. Som det gælder for de to ovennævnte, gælder det imidlertid for de fleste andre: Skal de blive rigtigt gode i et stykke folkekirkeligt mission, må de løsgøre sig eller få et friere forhold til det snævre miljø og den særlige tanke- og sprogform, som ofte kendetegner højrefløjsmiljøerne. Al dynamik omkring opstarten af for eksempel nye fri- og valgmenigheder til trods, er en generel erfaring fra højrefløjen i dansk kirkeliv, at man hurtigt bliver om ikke direkte indadvendt og selvbekræftende, så dog selvafrænsende, fordi man ofte ikke når længere ud end til »vennerne«, hvad folkekirken som brugerkirke per definition gør hver eneste dag. Det er ikke noget nyt: Én af mine første specialestudenter i København undersøgte en højrefløjsmenighed og fandt, at medlemmerne kun havde personlige venner inden for menigheden.

Skal folkekirken være kirke i mission, skal der samarbejdes på tværs af teologiske skel. Et godt eksempel er det lille, dygtige *Tværkulturelt Center*. Jeg var med til de meget tunge forhandlinger om centerets teologiske platformsformuleringer som repræsentant for Samvirkende Menighedsplejer og Det Danske Missions-selskab midt i 1990'erne. Vi skulle igen-

nem mange dogmatiske besværgelser, før alle repræsentanter fra »højrefløjen« endelig gik med i samarbejdet. Siden har centeret, som fortsat kan siges at være solidt forankret på højrefløjen, arbejdet sammen med alt og alle for at bidrage til indvandrerne integration i kirker og samfund – og det øjensynligt uden at skulle tænke dogmatisk. Der er nok at gøre med at møde alle med åbenhed over for deres trosformer og på den baggrund søge at dele liv og tro.

Helt så godt er det desværre ikke gået på de teologiske uddannelsers område – og ofte heller ikke omkring dannelsen af de nye fri- og valgmenigheder på højrefløjen, hvor udbrøderiet fra sognekirkerne mange steder har medført, at alt for megen energi er blevet brugt til polemik og polarisering. Jeg har fra begyndelsen haft en god portion sympati for Menighedsfakultetet, fordi jeg opfattede det, mine jævnaldrende medstuderende, der blev første generation af lærere, gjorde, som berettiget og måske helt nødvendigt – på linje med, hvad vi lavede i den teologiske fagkritik, som jeg selv bidrog til i ungdomsoprørets kølvand. Fagkritikgruppen havde lige så stor opslutning som Menighedsfakultetet i 1970'erne, men vi opløste gruppen i 1980'erne – og gik ind i hver vore, oftest folkekirkelige, sammenhænge. Menighedsfakultetet kunne af flere grunde næppe have gjort det samme, men det er en skade, at Menighedsfakultetet ikke i tide og i tilstrækkelig grad er kommet ind i et samspil med universitetsteologien, selvom meget er bedre i dag end for ti til tyve år siden. Mit ideal har altid været det engelske university-college-sy-

stem, hvor en form for »præsteskole« eller »planteskole«, som Grundtvig kaldte det, indgår en aftale med et universitet om for eksempel eksamensret i bestemte fag, fælles ansættelser af lærere etc. Jeg ved udmærket, at det danske universitetssystem er meget ufleksibelt, sammenlignet med for eksempel det norske. Men havde parterne i dansk teologi i tide fundet sammen, kunne man være kommet langt længere, også i Danmark.

Grundtvig som prisme

Grundtvigforskningen har ofte været i strid om, hvilket årstal, der var vigtigt i Grundtvigs teologiske udvikling: 1810, hvor han blev gammeltroende, luthersk bibel- og vækkelseskristen, 1825, hvor han blev gudstjenestekristen med al vægt på Kristi egen tilstedeværelse i de historisk nedarvede »mundsord«: den apostolske trosbekendelse, fadervor og indstiftelsesordene, eller 1832 med »omvendelsen til livet«, hvor alting nu drejer sig om et jævnt og muntert virksomt liv på jord. Den diskussion er meget forfejlet, vil de fleste kyndige sige i dag. Der er tale om en kontinuerlig udvikling hos Grundtvig og kun i meget beskednen grad om brud. Og de forskellige positioner lever videre og forudsætter og foregriber hinanden så at sige hele vejen. Det er ramme alvor, når Grundtvig siger: »thi fornyes kan som flyes, kun hvad gammelt end er til« (HSS 84,1). Sådan gælder det, når det gudskabte liv skal fornyes i mødet med kristendommen, men sådan gælder det også, når et menneske som Grundtvig udvikler sig: Det sker ud fra den indsigt og med den forståelseshorisont, han har med

sig, og hvis substans han ikke opgiver, fordi noget nyt kommer til.

For Grundtvig er det afgørende, at han forbliver vækkelsesprædikant med en »levende (vakt) menighed« livet igennem. Kun enkelte gange, for eksempel i 1861, overvejer han, om han ikke også skulle forkynde for sine landsmænd uden for den levende menighed (Høirup 1961). Alligevel går han ind for folkekirken som kirkelig arbejdsform, sådan som hans præstevenner praktiserede det – på mange måder ligesom Vilhelm Beck gjorde det halvtreds år senere, når han bevist valgte sognekirken som arbejdsplads. Men Grundtvig brød igennem til et nyt syn på dåb og nadver og ikke mindst på det skabte menneskeliv, som for eksempel Vilhelm Beck – i længden – ikke kunne følge ham i. Jeg vil lave et nedslag i det centrale syn på forhold mellem det menneskelige og det kristelige i Grundtvigs teologi og i Grundtvigs salmedigtning.

Det menneskelige og det kristelige

Da kristendommen i 1830 kommer op i en samtale med den senere politiker Frederik Barfod, erklærer Grundtvig: »De er ingen kristen, Barfod, og de bliver det måske sent, men for Dem har jeg dog ingen angst, thi De er et sandhedskærligt menneske, og vil derfor også finde sandheden, her eller hisset« (GEEG 1948, 162). Barfod fortæller selv, at Grundtvigs salme »I kvæld blev der banket på Helvedes port« fra 1837 (DDS 213), med muligheden for omvendelse ved Kristi besøg i de dødes rige, får afgørende betydning for ham. Den tanke gør ham glad, for han har altid syntes, at det er en »en skrigende Uretfær-

dighed«, at de gode mennesker, der ikke har nået at gribe Kristus-troen i levende live, skal være evigt fordømte. Grundtvig trækker for sin del i samtalen på de centrale formuleringerne i en siden berømt salme fra 1837:

Menneske først og kristen så,
det er et hoved-stykke,
Kristendom vi for intet få,
det er den pure lykke,
men lykke, som kun times den,
der alt i grunden er Guds ven,
af sandheds ædle stamme.

Stræbe da hver på denne jord
sandt menneske at være,
åbne sit øre for sandheds ord,
og unde Gud sin ære;
er Kristendom da sandheds sag,
om kristen ej han er i dag,
han bliver det i morgen.
(HSS 80,4-5)

Der er holdt mange foredrag og skrevet hele bøger om udlægningen af disse korte linjer. Lad det her blot være sagt, at »sandt menneske« ikke er noget, alle mennesker blot altid er. Ofte kræver det en oplivende oplysning af den slags, som højskolen kan bidrage med, før man opdager det sandt menneskelige, sådan som man allerede lever på det, indfældet i det gudskabte, lokale folkelige liv. Sit grundsyn på forholdet mellem det sandt menneskelige og det kristelige, der er grundlaget for hans virke fra 1830'erne, sætter Grundtvig måske på den stærkeste form i digtet »Til mine to Sønner« fra 1839:

Sanddrø hedning, tyrk og jøde,
dem har Gud i grunden kær,
hader frem for alt de søde, som på
skrømt ham træder nær.

...

Menneske i alt at være og, skønt
støv, i ånden stærk,
Gud i mennesket at ære, som vor
skabers mesterværk.
(HSS 197,2 og 8)

Det gudskabte, sandt menneskelige er nu lige så vigtigt som centrum i menneskelivet, som troen på Guds sande menneske, Jesus Kristus, er det i kristenlivet. Der er ikke primært tale om en kronologisk, men en ontologisk og teologisk rækkefølge: Det menneskeliv, Gud har givet mennesker ved den første skabelse, og som har en ubetinget, gudgivet værdi i sig selv, må indgå som materiale og forståelseshorisont ved Guds anden skabelse af den frelsende tro på Jesus Kristus. Tilmed er ikke-kristne mennesker ofte tættere på Kristus end kristne mennesker. Sammenhængen er den, at de to skabelser er udtryk for den ene og samme Guds skabende og nyskabende kraft i forhold til Guds egne mennesker:

Første Gang som Skaber god,
Mild ved Støvet for din Fod,
Anden Gang som Synds-Forlader,
Naadig Gud og kærlig Fader!
(Grundtvigs Sang-Værk IV, nr. 212).

Grundtvig forblev vækkelseskristen (Nygaard 2011 og 2012), og livet igennem priste han sig lykkelig for, at ikke selv skulle være almindelig sognepræst med pligt

til at betjene »ikke-troende« eller »døbte hedninger«. Alligevel har han mere end nogen anden bidraget til udviklingen af den folkekirke som missionsmodel, vi har i dag. Det er især sket i kraft af hans unikt stærke skabelsesteologi, der betyder, at enhver i folkekirken må begynde med at tage hatten af for ethvert menneske, der melder sig i kirken – som et med menneske skabt Gud billede. Det første spørgsmål er ikke: »Hvordan har du det med Jesus?«, men »Hvordan kan jeg ære Guds skabelses mesterværk i mit møde med dette medmenneske?« Det er sjældent en selvfølge i kirker ud over verden! Tilmed har Grundtvig fået det almindelige præstedømme omsat til kirkelig praksis: Vi er aldrig mere kristne – eller mere præster (!) – end når vi siger med på Kristi egne ord i trosbekendelsen, fadervor og indstiftelsesordene. Derfor er der intet hierarki og ingen esoterisk kundskab i folkekirken, hvor alle inviteres til at være med i alle sider af kirkens liv fra dag et.

Hvordan blev Grundtvig en stor salmedigter?

Helt særligt bidrager Grundtvig med sin umådelige samleproduktion, som finder anvendelse i alle afkroge af folkekirken, i den danske katolske kirke og i mange af frikirkerne – og i øvrigt i stigende grad i udlandet. Jeg har prøvet at sammenfatte, hvad det er i Grundtvigs teologiske og personlige udrustning, som gør, at han er blevet så enestående stor som salmedigter:

(1) Grundtvig er unik som bibelsk teolog, fordi bibelske udtryk og allusioner indgår i hans tankegang og strømmer

igennem ham uden, at han behøver læse efter, lave henvisninger og så videre. Bibelens sprog og hans eget og samtidens går i ét hos ham. Han har et kreativt, frit forhold til Bibelen, som han betragter som verdens bedste og vigtigste kristelige oplysningsbog.

(2) Grundtvig elsker gudstjenesten med dens sakramenter, herunder ikke mindst trosbekendelse ved dåben, og andre faste led som Fadervor, velsignelse og fredsløsning samt gudstjenestens bøn og lovsang, når de ellers kan få lov at udfolde sig. Derfor er de fleste af hans store og stærke salmer, som påvist af Christian Thodberg (1989), i høj grad poetiske gengigtninger af, hvad der sker i gudstjenesten.

(3) Grundtvig er en ikke blot meget vidende, men også en meget selvstændigtog kreativtænkende teolog af verdensklasse. Det kan man overbevise sig om ved at studere hans ofte ganske ulæselige prosatekster af teologisk art samt de nu omfattende udgivelser af hans prædiker. Igen er det Thodberg, der har vist, hvordan Grundtvig i sine salmer så at sige fra dag til dag kondenserer sine prædikener og teologiske artikler i salmernes klare, smukke og ofte ganske let tilgængelige form. Grundtvig bliver ikke bedre, heller ikke som teolog, end når han skriver salmer. Det har han sikkert også selv fornemmet. Det er samtidigt tydeligt, at for eksempel hans indsigt i gudstjenesten og den kirkelige anskuelse skærpes gennem arbejdet med salmerne (jf. fx Balslev-Clausen 1991, 73ff og Thodberg 1989, 140).

(4) Grundtvig kender verdens- og kirkehistorien og har sproglig kunnen nok

til, at han kan gå ind og oversætte eller oftest gendigte de bedste salmer fra den hebraiske, den græske, den latinske, den angelsaksiske, den tyske og den dansk-nordiske menighed i fortid og nutid. På den måde praktiserer han sin økumeniske (universalistiske!) teologi – og udnytter i bogstavelig forstand »de bedste kilder«, når han skriver sine salmer. Hans kilder er dermed næsten udtømmelige.

(5) Samlet set er kristendommens afgørende eksistens- og kommunikationsform for Grundtvig den levende menigheds gudstjeneste med bøn og lovsang, som forudsætter en på én gang historisk og poetisk udtryksform. Det harmonerer med, at »Helgen her og helgen hisset er i samme menighed« (DDS 573): Salmesangen får sin kraft fra og har sit mål i den himmelske salmesang. Andre kan tænke, at organiseringen af den himmelske lovsang for kristne fra alle jordens egne og tider, må Vorherre tage sig af. Men Grundtvig gør et stort forarbejde, så de ellers ikke særligt økumenisk indstillede danske menigheder, just på salmesangens område er sandt økumeniske – til og med Grundtvig i hvert fald.

(6) Endelig er Grundtvig fortsat både præst og profet, når han er poet som salmedigter. Han tillader sig at gå brutalt til værks, når han »bearbejder« en stor forgænger som Kingo, selv om det til tider sker med et resultat, som digterisk set er ringere end forlægget. Han føler sig helt fri til at om- eller moddigte sine forlæg efter sin egen teologiske indstilling eller profetiske indskydelser. Og han skriver på livet løs, ofte håbløst lange salmer, som det ikke giver mening at synge i en menighed.

Midt i det hele finder man klokkeklare, smukke og rammende formuleringer af næsten alle centrale forhold i kristendommen, selv om guldkornene måske skal plukkes ud vers for vers, og somme tider næsten linje for linje af de lange salmetekster. Når Grundtvig har skrevet cirka 20.000 salmevers, er det måske højst en fjerdedel, der duer. Men det svarer stadigvæk til op mod 500 brugbare salmer med ti vers i gennemsnit.

Konklusion

Grundtvig er et unikum, både som person og som teolog, og som så meget andet (historiker, mytolog, digter, livsfilosof, pædagogisk tænker og politiker). Det var hans mangefacetterede personlighed sammen med hans enorme arbejdsindsats, der gjorde, at han blev en afgørende katalysator i folk og kirke i Danmark. Samtidigt – ved at være hundrede procent fokuseret på Danmark i 1800-tallet – nåede han frem til nogle universelle indsigter, som bliver brugt verden rundt i dag. Jeg brugte et seniorstipendium i 1979-1982 til at studere Grundtvig. Nu har jeg brugt tre år af min pensionistid til at skrive en autoritativ grundtvigbiografi sammen med Edward Broadbridge, der har oversat de fem store bind »Works in English« af Grundtvig. Biografien udkommer som bind seks i serien og en udvidet dansk udgave kommer i september 2023, begge på Aarhus Universitetsforlag.

Det er mit håb at biografien, som ikke mindst er en teologisk biografi, kan medvirke til, at Grundtvig ikke blot høres som en røst fra graven, men en kirkelig bidragsyder, der – med alle sine begræns-

ninger – i én person og én teolog rummer alt – eller i hvert fald grundlaget for alt det – der lever og virker i folkekirken i dag, herunder højrefløjen. Grundtvig er for stor til at lade de til enhver tid selvudnævnte »grundtvigianere« sætte sig på ham. Det vidste for eksempel Regin Prenter, der var dybt inspireret af Grundtvig og i øvrigt holdt foredrag om ham på Menighedsfakultetet i flere omgange (Prenter 1983a og 1983b).

Litteratur

- Balslev-Clausen, Peter. 1991. *Det vingede ord. Om N.F.S. Grundtvig salmedigtning*. Frederiksberg: Materialecentrallen.
- Bjerg, Svend. 1983. *Den kristne grundfortælling*. Aarhus: Aros.
- Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig*. 1948. I udvalg ved Sten Johansen og Henning Høirup, Gyldendal (GEEG).
- Høirup, Henning. 1961. »Grundtvig som forkynder«. *Vartovbogen 1961*, 53-73.
- Iversen, Hans Raun m.fl. 1999. *Kulturkristendom og Kirke*. Dansk Missionsråd: Ny Mission 1.
- Iversen, Hans Raun. 2021. *Folkekirken, brugerkirke, kirke i mission*. København: Eksistensen.
- Jørgensen, Jørgen. 2021. Anmeldelse af *Folkekirke, brugerkirke, kirke i mission*. *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 48, nr. 3: 270-282.
- Kofod-Svendsen, Flemming. 2014. *Teologi og konsekvens. Niels Ove Rasmussen Vigilius' teologiske virke med særligt henblik på bibelsyn, kirkesyn, konfessionstroskab, karismatik og samarbejde på den kirkelige højrefløj i sidste halvdel af det 20 århundrede*. Ph.d.-afhandling. Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Nyborg, Ole. 2011. »Grundtvig. Kristendom og politik«. *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 38 (2): 55-56.
- Nyborg, Ole. 2012. »N.F.S. Grundtvig og den såkaldt lystige kristendom«. *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 39, nr. 1: 37-50.
- Prenter, Regin. 1983a. *Den kirkelige anskuelse. En indførelse i N.F.S. Grundtvigs folkelige og kristelige grundtanker*. Christiansfeld: Savanne.
- Prenter, Regin. 1983b. »Grundtvig treenighedslære«. *N.F.S. Grundtvig. Teolog og kirkelærer*. Skarrild: Udvalget for Kirke og Theologi, 54-76.
- Thodberg, Christian. 1989. *Syn og sang. Poesi og teologi hos Grundtvig*. København: Gad.
-
- N.F.S. Grundtvig: *Works in English*. Aarhus University Press, Series editors: Niels Henrik Gregersen, Ove Korsgaard. Translator and general editor: Edward Broadbridge:
- vol. 1. *The School For Life: N.F.S. Grundtvig on Education for the People* (2011)
- vol. 2. *Living Wellsprings: The Hymns, Songs, and Poems of N.F.S. Grundtvig* (2015)
- vol. 3. *Human Comes First: The Christian Theology of N.F.S. Grundtvig* (2018)
- vol. 4. *The Common Good: N.F.S. Grundtvig as Politician and Contemporary Historian* (2019)

vol. 5. *The Core of Learning: The Philosophical Writings of N.F.S. Grundtvig* (2021)

vol. 6. *Denmark's Catalyst: The Life and Letters of N.F.S. Grundtvig* (2023)

Forfatter

Hans Raun Iversen
Københavns Universitet
Det Teologiske Fakultet
Afdeling for Systematisk Teologi
Karen Blixens Plads 16
DK-2300 København K
hri@teol.ku.dk